

A propòsit del *Dietari* de Català de Valeriola

Carles Fenollosa Laguarda¹

Resum: El present treball ofereix una anàlisi general sobre el *Dietari* de Català de Valeriola, una de les grans mostres de memorialística valenciana durant l'època moderna. D'altra banda, s'hi analitzen els estudis que se n'han fet fins la data present.

Palabras Clave: Català de Valeriola, dietaris, memorialística, literatura catalana, València, segle XVI.

Abstract: This paper provides a general overview of one of the figures of sixteenth century Valencian literature, Bernat Català de Valeriola, and his lesser well-known diary, one of the best examples of the Valencian memorialistic works of that period.

Keywords: Català de Valeriola, Diaries, Memorialistic, Catalan Literature, Valencia, 16th Century.

1. Introducció

La literatura catalana produïda entre la fi del Segle d'Or i la Renaixença continua encara avui en dia rebent el qualificatiu de “Literatura de la Decadència”. El sintagma, que no debatrem ací, és tan controvertit com prescindible, però ha ajudat a crear la consciència de l'existència d'un “desert” literari de més de tres segles, en què la literatura en català era poc més que inexistent. A poc a poc, però, i a força d'estudis, aquesta idea va quedant enrere –almenys– entre els membres del gremi. Malgrat això, la necessitat de nous estudis i apropaments és encara manifesta. Molts escriptors i obres continuen en els llimbs acadèmics. És el cas de l'autor a qui ens referirem durant les següents pàgines.

Parlem de Bernat Català de Valeriola i Vives de Canyamars, noble valencià del cinc-cents, president de la coneguda *Academia de los Nocturnos*, pare de correctes peces en el castellà de moda i, el que més ens interessa, autor d'un dietari redactat en la seua major part en català. Com apunta V. J. Escartí, Valeriola és, “molt possiblement, el primer autor que podríem destacar com un vertader 'dietarista’” (2010 189). Exemple paradigmàtic de la diglòssia existent en l'època, Valeriola és, a hores d'ara, un autor poc estudiat, objecte d'escassos treballs de recerca, lluny de la relativa fama d'altres dietaristes de l'època. És el cas, per exemple, de Pere Joan Porcar, qui, si bé rebé semblant atenció a Valeriola durant els anys vint i trenta del segle XX –que culminaren amb l'edició tant del dietari del primer com de l'*Autobiografia* del segon–, conegué noves aproximacions i edicions durant les dècades posteriors, cosa que no podem afirmar del noble. O almenys no amb tanta contundència. De fet, encara ara, l'edició de 1929 de l'*Autobiografia* és l'única de què podem disposar els interessats en l'obra de Bernat Català de Valeriola. És en part aquesta desconexió la que ens motiva a apropar-nos i a descobrir una obra clau per a entendre l'època moderna del Regne de València, concretament del seu segle XVI.

2. Un autor i una obra

Bernat Guillem Català de Valeriola és una figura peculiar dins les lletres catalanes del XVI i XVII, sobretot per la seua condició primer de cavaller i després, a

¹. Filòleg, de la Universitat de València.

partir del 1599, de noble, un detall capital per a entendre i situar la seua obra, especialment el dietari que tenim entre mans. Nascut a València el 26 d'octubre de 1568, com apunta en la primera anotació del seu llibre de memòries, la de Valeriola és la història d'un ascens anhelat, perseguit i aconseguit, dins les estructures de la monarquia hispànica. En aquesta línia aristocràtica, es casà als vint anys amb Constança de Perellós i Mercader, dona provinent de la “Casa de los Marqueses de Dos-Aguas”, com apuntava Vicent Ximeno en *Escritores del Reyno de Valencia*.

A partir d'aquell moment se succeeixen els nomenaments, en la cursa d'ascens que seria la seua vida. En 1588 és nomenat familiar del Sant Ofici, i l'any següent actua com a representant dels cavallers en un plet que el llavors bisbe de la localitat valenciana d'Oriola contra l'estament militar. No seria aquesta l'única vegada que representaria l'estament al qual pertanyia. Plets i litigis que omplen, com veurem, el seu llibre de memòries. Pocs anys més tard és nomenat subdelegat de justícia civil, i el 1601 obrer de murs i valls, entre d'altres càrrecs recollits detalladament al *Dietari*. El punt culminant de la seua carrera vindria, però, a través de la Cort, amb qui mantenia relacions mentre ocupava el càrrec d'ambaixador. El 1604 el rei Felip III el concedeix l'hàbit de cavaller de l'ordre militar de Calatrava, i poc de temps després, al començament de 1605, el càrrec de corregidor de la ciutat castellana de Lleó, on romandria fins a la seua mort el 1608, i on encara reposen les seues restes.

Ara bé, si és ara que parlem de Bernat Guillem Català de Valeriola no és pel pes de la seua carrera *política* sinó per l'interessant obra literària que ens va llegar. En efecte, el nostre autor va demostrar una altra passió a banda de l'ascens social, i aquesta no és altra que la literatura, molt relacionada, això sí, amb la primera. Valeriola era un lletraferit molt al gust del moment, la València de finals del XVI i principis del XVII. Tant és així que el 1591 funda la coneguda *Academia de los Nocturnos*, de la qual fou president. Sense dubtar-ho, converteix la seua pròpia casa en el “centre generador i aglutinador de tota una generació d'escriptors que són alhora, bàsicament, els dirigents de la societat valenciana del moment, tant per llur condició feudal terratinent, com per llur posició en la jerarquia intel·lectual eclesiàstica, o en la civil”, com apunten Joan Oleza i Josep Lluís Sirera (Oleza i Sirera 69).

Ximeno també relata el naixement i el funcionament de l'*Academia*, en un fragment que no podem obviar:

“Fundó en el año 1591 una Academia de 45 sujetos autorizados por su Nobleza, Grados o Dignidades, los quales se juntavan cada Miércoles en la Casa de D. Bernardo, que era el Presidente, y sobre los asuntos que él señalava, se leía un discurso Moral, o Político, y mucha variedad de Poesías, ya sagradas, ya serias y ya jocosas. Los ejercicios de esta Academia era de noche, y por esso se llamaron de los Nocturnos, y cada individuo tomó nombre que tuviesse alguna relación con la noche, como Silencio [el malnom de Català de Valeriola], Sombra, Tinieblas, Reposo, Vigilia y ortos semejantes. Empezó esta Academia en el dia 4 de Octubre del referido año 1591 y duró por espacio de dos años, hasta el dia trece de Abril de 1593” (Ximeno 241).

D'aquesta manera, com veiem, Valeriola estigué sempre prop de la ploma. La seua obra, però, no és massa abundant, i la majoria es troba escrita en castellà, aleshores llengua de moda i de cultura, mentre el català perdia posicions com més alt pugem a l'escala social. Entre aquesta part de la producció trobem alguns discursos pronunciats en aquelles vetllades de dimecres nit a casa de Valeriola, i algunes peces

poètiques recollides al cançoner de l'Academia. Llevat d'això, la part més coneguda de la poesia del noble, i recollida a l'edició de 1929, són les tres justes poètiques que organitzà el 1602. D'altra banda, trobem només una obra seua escrita en –majoritàriament– en català, i és justament aquesta la que més interès pot suscitar actualment. Parlem del llibre de memòries que escrigué durant bona part de la seua vida, editat també el 1929 juntament amb les justes, sota el nom d'*Autobiografia*. Malauradament, malgrat suposar, sense dubte, una de les mostres més importants de dietarística moderna al Regne de València, no ha tornat a veure la llum des de fa mes de vuitanta anys, i compta només amb una curta nòmina d'estudis i apropaments.

2.1 El *Dietari* de Català de Valeriola: una obra poc estudiada.

Un autor prou desconegut i sobretot un *Dietari* poc estudiat, dèiem, però estudiat en major o menor mesura, com veurem. Editat, sí, només una vegada, el 1929. Abans d'això, però, existeixen dues edicions del *Cancionero de la Academia de los Nocturnos* –colla literària presidida per Valeriola– que donen compte d'alguns aspectes de la vida i de l'obra del noble. Es tracta de l'edició de Pedro Salvà, apareguda a València el 1869 i reimpressa “con ediciones y notes” en quatre entre 1905 i 1912 per Francisco Martí Grajales. Salvà recordava, precisament, les paraules de qui anterior s'havia fet ressò de Català de Valeriola i l'Acadèmia. Es tracta d'Escolano i la seua *Història de Valencia*, que Salvà cita:

Segun Escolano (...) D. Bernardo Catalan de Valeriola fué un sugeto, “que epilogando en si las buenas prendas y lloables inclinaciones de sus pasados, en su mozedad y casa sustentó con su diligencia la Academia llamada de los Nocturnos, que como estrellas resplandecieron en aquellas noches valencianes por muchos años, en todas facultades de letras; que si hubiera quien alentara la impresion de tantos y tan curiosos Trabajos y los sacara á lz, sin duda hubiera acaudalado mucha reputacion a la nacion espanyola con las extranjeras, que ciegameente la tienen por desterrada de semejantes ejercicios de curiosidad. Deste caballero tuvo noticia la real Majestad de Felipe III, y desprues de haberle honrado con un hábito de Santiago, le sacó de Presidente de la Academia para corregidor de la ciudad y reino de Leon, en la corona de Castilla; donde murió dejando renombre de prudente y virtuoso caballero” (Salvà 6)

Com comentàvem, però, del dietari només tenim notícies el 1929. En efecte, l'obra del nostre autor va veure la llum aquell any gràcies a la iniciativa d'Acció Bibliogràfica Valenciana, sota el nom d'*Autobiografia y justas poéticas*, i malauradament no ha tornat a ser portada a galeres des d'aquell moment –motiu que augmenta, al nostre parer, la necessitat d'un estudi concret i crític que culmine en l'edició de l'obra. Aleshores, amb un pròleg de Salvador Carreres Zacarés i una introducció del Baró de Sant Petrillo on domina l'estudi genealògic dels Català de Valeriola, es presentaven en societat les obres del noble valencià. Per al Baró, com comenta en la introducció de l'edició de 1929, no hi havia dubte que “la historia de la estirpe de los Catalá de Valeriola, una de las más rancias y esclarecidas entre la vieja nobleza feudal valenciana, se funde por completo con la historia regional”. Una nissaga, a hores d'ara, prou oblidada.

I és que des d'aleshores, la seua obra no s'ha tornat a editar. Va caure, a poc a poc i inevitablement, en l'oblit dels estudiosos durant el segle XX, llevat d'algun

comentari fugisser, de la mà de Fuster. No vam tornar a sentir parlar fins que V. J. Escartí, estudiós de la literatura dels segles XVI fins el XIX, se'n féu ressò en diverses publicacions a partir de començaments dels anys noranta, malgrat que no de manera monogràfica. Es tractava d'estudis com, entre d'altres, “Unes consideracions sobre la dietarística valenciana del segle XVII”, “Els dietaris valencians del barroc” o el volum *Memòria privada. Literatura memorialística valenciana dels segles XV al XVII*, on s'incorporaven, fins i tot, alguns fragments del *Dietari* del nostre autor en l'antologia de textos memorialístics que presentava. Així, sense ser monogràfics, aquests treballs marcaven el camí. Només calia resseguir-lo.

I ho van fer. Pocs anys més tard, van arribar dos treballs que sí que centraven la seua atenció exclusivament en l'obra de l'autor, concretament en el seu *Dietari*, i que suposen a hores d'ara els principals apropaments a la seua figura. Es tracta de l'article de Rafael Roca, “Bernat Guillem Català de Valeriola i el seu *Dietari* (1568-1607)”, publicat el 1997, i el d'Àngel Campos, “Autobiografia de Català de Valeriola: una ullada a la situació lingüística del barroc valencià”, aparegut dos anys més tard. Dos articles molt lúcids i ben enfocats, però encara massa poc en la balança, si tenim en compte l'obra de què parlem i sobretot la manca d'edicions accessibles.

Com hem apuntat abans, ambdós treballs prenen per primera vegada el *Dietari* com el seu objecte d'estudi, però ho feien des de perspectives diferents. El professor Roca centra les seues pàgines en les característiques estilístiques, estructurals i temàtiques d'aquest llibre de memòries, tot i que també fa un breu apunt sobre la qüestió sociolingüística – la diglòssia – que es dóna a l'obra. Per a Roca, hi ha, en primer lloc, set característiques que defineixen el *Dietari*. En primer lloc, la curiosa data d'inici de les anotacions: 1568, any del naixement de l'autor, cosa que contrasta amb la resta d'obres memorialístiques del període.

“Dimats a 26 de octubre, any 1568, a la matinada, ans de la una hora, naxqui yo Bernat Guillem Honorat Cathala y fui batejat en la esglesia de S. Llorens, dit dia entre onçe y dotse de mig jorn, per lo Reverent mossen Francisco Jordan” (Català de Valeriola 1)

Aquesta dada va molt relacionada amb l'ego de l'autor, que vessa a cada línia, i que considera remarcables tots els fets – positius – relacionats amb la seua persona, entre els quals, evidentment, hi ha el seu naixement. De fet, l'ego és un dels trets definitoris de l'obra, i serà, en certa manera, el fil conductor d'aquesta. És per això que Valeriola no donarà massa notícies relacionades amb la societat de l'època, si és que no l'afecten directament, especialment a la seua carrera d'ascens polític. D'altra banda, el *Dietari* no tracta cap tema concret, i, en conseqüència, “l'estil, redacció i cura en el vocabulari per ell emprats se'n ressentiran” (1997 85). Si hem comentat l'ego com a una de les característiques de l'obra, la voluntat de deixar constància i – bona – memòria en serà una altra, en estreta relació. Català de Valeriola escriu amb aquella obsessió tan humana en perdurar, en viure quan només quede la posteritat. D'aquesta manera trobarem moltes expressions en aquest sentit: “pose en memòria”, “y per a qu'és sàpia en lo esdevenidor”, etc. Juntament amb aquest tipus de fórmules, trobarem també moltes d'altres relacionades amb la religió. L'autor, fervorós creient, deixarà, ací i allà, lloances i gràcies a Déu: “sia a glòria de Déu”, “sia a servici de Déu”, etc. Finalment, Roca apunta una última característica per a acabar de situar el *Dietari*, i és la manca total de sistematicitat i regularitat. Català de Valeriola sembla escriure només, quan vol o li interessa: “fa pensar en una redacció prou capriciosa i motivada per esdeveniments molt concrets” (Roca 87).

Pel que fa a la temàtica, Roca en destaca també els trets definitoris. Català de Valeriola deixa per escrit, en línia amb aquell ego poderós que comentàvem, les reunions del Braç Militar a què assisteix. D'altra banda, relata les dues audiències que va tenir amb el rei Felip III, els manaments reials, els seus viatges a Castella o pel País Valencià, i altres fets rellevants als seus ulls. Com a curiositat, també deixa constància de la seua estada a la presó amb motiu del festeig amb la que després seria la seua dona i, també, l'elecció que l'autor fa cada any d'un sant auxiliador perquè l'ajude durant els dotze mesos següents. Ara bé, el que cal no oblidar, com apunta Roca, és que “totes les notícies recollides al dietari l'afecten personalment” (Roca 89).

Per la seua banda, l'article publicat per Àngel Campos retornava només dos anys després sobre el *Dietari*, i destacava moltes de les característiques abans subratllades pel professor Roca, alhora que hi afegia la seua especial atenció al canvi lingüístic que es produeix a les memòries de Català de Valeriola. Aquest canvi de llengua, de català a castellà, que ens sorprèn sovint enmig de la lectura, és molt il·lustratiu de la situació sociolingüística del barroc valencià, i Campos l'analitza detingudament. No debades, era el mateix autor del llibre de memòries qui encoratjava a participar en les justes poètiques amb la llengua veïna, “*en lenguaje castellano / que es agora el que más corre*”.

Paradoxal o no, aquesta era una actitud molt comuna entre els lletraferits del moment, en molts casos autors d'apologies d'una llengua escrites, però, en una altra. També trobem el canvi lingüístic en altres dietaris, com el de P. J. Porcar, tot i que en aquest cas és només una provatura inicial no reeixida, que no torna a donar-se mai. Per contra, Valeriola confecciona poesies en castellà, públiques, mentre que reserva l'àmbit més íntim, el que ocupa el *Dietari*, majoritàriament per al català. Aquesta diferenciació és bàsica per a Campos: en el cas del *Dietari*, “escrivía en català perquè els esdeveniments que conta estaven relacionats amb la quotidianitat” i quan utilitzava el castellà, ho feia perquè era “la llengua que ells dominaven com a llengua de cultura i no tant en la seua dimensió col·loquial, ja que en aquest àmbit dominava encara el català” (Campos 156).

Un dietari –privat, evidentment– escrit per tant majoritàriament en català, doncs, llevat de la part final, la de l'estada del noble a terres de Castella pels seus càrrecs, que reporta en llengua castellana. Amb excepcions, això sí. Valeriola canvia sovint, fins i tot en un paper “íntim” com és el del llibre de memòries, al castellà. Aquest és un dels trets més curiosos de l'obra i és el que centra part de l'article de Roca i la majoria del de Campos. Per què canvia de llengua dins de la mateixa obra? Les raons són diverses. En primer lloc, Valeriola fa ús del castellà quan està en contacte amb persones que el parlen o bé quan ell mateix es troba a terres de Castella. Però no només això, de vegades el canvi és, a priori, desconcertant. Tant Roca com Campos trien el mateix exemple per a il·lustrar-ho:

“dijous, a 6, aní a dinar a Moncofa y presa reseña de la compañía de Gaspar Vidal, cavaller, paguí les torres del Almarda, la de Almenara y la de Biesma que es de Moncofa; *En este lugar hay una iglesia so título de Santa aria Madalena, hay una imagen desta santa, de piedra mármol, y me dixo allí don Christóbal Centellas, señor de Nules que la traxo consigo el Centellas que traxo al cadena de Marsella*” (Català de Valeriola 39)

Aparentment, Valeriola no té raó per al canvi. Hipòtesis? “Potser quan canvia al castellà quan introdueix una observació de caràcter més o menys erudit”, o bé “podem pensar que el senyor de Nules li ho contara en castellà i ell ho escrivira en

aquesta llengua” (1999 157). Siga com siga, canvis sobtats de llengua com aquests no són estranys en el *Dietari*. Al contrari. Es donen en moltes altres parts i també sense justificació aparent. Valeriola utilitza el castellà puntualment per a lloar o parlar bé d'algun monument: “*es arto grande*” (Català de Valeriola 45) comenta d'una església, per a després tornar al català. Finalment, Campos reporta altre exemple de canvi estrambòtic de llengua, potser influït per l'ambient o la comunicació que tingué lloc, ja que en aquest cas Català de Valeriola es trobava també en territori valencià:

“divendres a 20 de novembre partí de Cullera per la Marina y viu la torre de la gola del riu Júcar, és bona, y el Guerau de Gandia, *es bueno*, y viu la Torre de Piles y *dos lugaricos de moriscos que hay en el camino hasta Piles, donde hallé a don Carlos de Borja con su compañía (...)* vi a su secretario Hernando Pretel, mi amigo, y a su muger la señora Maria del Castillo, todos me hicieron mucha merced” (Català de Valeriola 56)

Aquests canvis seran regulars, i es mantindran fins el mateix final de l'obra. En la seua darrera anotació, Català de Valeriola torna al català després d'unes pàgines – les de l'estada en Castella – en què només utilitza el castellà. Fins i tot ací, no pot evitar canviar de llengua, i clou en castellà una obra majoritàriament escrita en català:

“Al tornar de bateig nos acompaña lo Rector y per lo cami me dix V. M. *ha enseñado dos cosas nuevos a los desta ciudad que querria quedasen en uso para siempre. (...) que aquí no dexan ir a los padres a los bautizos sino que se quedan a hazer compañía a las paridas*” (Català de Valeriola 151)

Per a Campos, cal concloure que existeixen diversos factors que motiven o aturen el canvi lingüístic del noble: “Factors com la intimitat, l'interlocutor i el lloc de residència hi influeixen notablement. També ho fan la predisposició i la intenció de l'autor” (1999 158). Menys comprensió mostraria Joan Fuster, com de costum. Per a l'escriptor de Sueca, bon coneixedor del període, Català de Valeriola era un altre exemple de “dimissió nacional”:

“Cal també al·ludir el Bernat Català de Valeriola, coordinador dels *Nocturnos*. Ell era un d'aquests aristòcrates indígenes que ingressaven en la política de la monarquia: enviat a León amb una sinecura qualsevol, el 1604, deixa d'escriure en català les seves notes autobiogràfiques, i acut al castellà. La “traïció” de la classe dominant és perfecta i absoluta” (Fuster 136)

Més enllà dels comentaris i aportacions de Fuster, Roca o Campos, cal esmentar una última aproximació –bé que indirecta– a l'autor de l'Autobiografia. Es tracta d'*El Palau dels Català de Valeriola*, un volum col·lectiu de C. Camps, J. Català, F. Pérez i Vicente Simó, que edità la Generalitat Valenciana el 2008. No es tracta, doncs, d'un estudi acadèmic, però arreplega molta de la informació que tenim sobre Bernat Català de Valeriola i el seu llinatge: de la branca dels Català, primer, i dels Valeriola, després. Tot fins arribar al primer Català de Valeriola: Joan Guillem Català de Centelles, que esdevindria Joan Guillem Català de Valeriola i Centelles en casar-se el 1444 amb Violant de Valeriola i acceptar el nom i les armes de la seua consorci. Es

fonien, d'aquesta manera, les dues branques que donarien nom a l'autor de l'*Autobiografia* que comentem en aquestes pàgines. Aquells dos llinatges, per cert, amb forta presència a la ciutat de València, donarien nom a carrers de la capital, com recorda Vicent Boix al seu *Valencia històrica y topogràfica*, aparegut el 1862, a les pàgines 186 i 187 del primer volum, pel que fa al carrer de Catalans, i a la 228 del segon volum, pel que fa al carrer de Valeriola.

A banda, el *Palau dels Català de Valeriola* centra la seua atenció, evidentment i tal com indica el títol, sobre el Palau de la família, a l'actual plaça de Sant Llorenç de la ciutat de València, on, entre d'altres, se celebraren les sessions de l'*Academia de los nocturnos* que presidia el nostre noble.

No només això, entre les seues pàgines trobem també referència i citacions de l'*Autobiografia*: “Bernat Guillem Català de Valeriola i Vives de Canyamars, l'humanista de la família, escriu, en llengua valenciana, en la seua citada autobiografia...” (Camps, Català, Pérez, Simó 31). Els fragments, a partir d'aquest punt, se succeeixen.

Com comentàvem, però, no és aquesta una edició monogràfica, un estudi sobre el personatge i les seues obres, ni molt menys una edició d'aquestes. Aporta antigues i noves dades sobretot, insistim, pel que fa al Palau, però no ompli el buit existent pel que fa a Bernat Guillem Català de Valeriola.

3. A tall de conclusió

Siga com siga, amb més o menys estudis o aproximacions, el *Dietari* de Català de Valeriola és sense dubte una de les grans mostres de dietarística de l'època moderna. Tanmateix, insistim, continua insuficientment estudiada. A hores d'ara, a més a més, és molt difícil poder llegir el *Dietari*, fins i tot entre els estudiosos del gremi, no parlem per al públic potencial. L'edició de 1929 és una relíquia. L'accés a l'obra passa indefectiblement pels murs de la Biblioteca Valenciana, si és que no s'ha tingut la sort –i els diners– de poder adquirir-la en alguna llibreria de vell.

Manca encara, doncs, una edició crítica que reprenga i pose a disposició del públic interessat, estudiosos o no, un dels primers grans dietaris de la literatura catalana moderna. Un dietari a través del qual podem resseguir no només la vida del seu autor, un noble amb ànsies de progrés dins de les institucions de la Monarquia Hispànica, sinó també les pulsions d'un segle XVI clau per a la literatura catalana. Un moment, recordem, en què la nostra llengua comença a perdre posicions dins el món de la cultura escrita, amb un llatí eclesiàstic amb prestigi incòmode i un castellà de moda amb una monarquia darrere.

Els grans treballs que sobre aquest s'han fet, per part de Roca, Campos, Escartí, o els mateixos comentaris de Fuster són una bona mostra del potencial del *Dietari* del noble, i d'una època que massa fàcilment qualifiquem de “Decadència”, sense matisos com els que ens posa damunt la taula el català escrit de Bernat Guillem Català de Valeriola. Els esmentats estudis són però, és una mostra encara insuficient, al nostre parer, que marca, però, un camí. Un camí que cal resseguir.

Obres citades

Camps C., Català J., Pérez F. i Simó Vicente. *El Palau dels Català de Valeriola*. València: Generalitat Valenciana, 2008.

Campos, À. “Autobiografia de Català de Valeriola: una ullada a la situació lingüística del barroc valencià”. Dins ESCARTÍ, V.J.; ROCA, R. (eds.). *Cabanilles i el Barroc valencià. Actes del les II Jornades Culturals*. València/Algemesí: Saó/Ajuntament d'Algemesí, 1999: 151-158. Imprès.

Canet-Rodríguez-Sirera, *Actas de la Academia de los Nocturnos*, vols I-IV. València: Institució Alfons el Magnànim, 1988-1996. Imprès.

Català de Valeriola, Bernat, (1929) *Autobiografía y justas poéticas*. Prólogo de S. Carreres Zacarés. Introducción del Barón de San Petrillo. València: Acción Bibliográfica Valenciana, 1929. Imprès.

Escartí, V. J. “Unes consideracions sobre la dietarística valenciana del segle XVII”. *Caplletra*, 9, València, 1990: 119-127.

- “Els dietaris valencians del barroc”. A: ROMERO, C. I ARQUÉS, R. (eds.). *La cultura catalana tra l'Umanesimo e il Barocco*. Pàdua: Studio Editoriale Programma, 1994: 281-295. Imprès.

- *Memòria privada. Literatura memorialística valenciana dels segles XV al XVII*. València: Tres i Quatre, 1998. Imprès.

- “Notícia sobre la literatura memorialística al País Valencià, del segle XIV al XIX”. *Manuscrits*, 28. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2010. Imprès.

Fuster, J. “Prosa i lectura entre els valencians de 'la Decadència’”. *La Decadència al País Valencià*. 2a ed. Barcelona: Curial, 1985. Imprès.

Oleza, J. i Sirera, J. LL. *Història i Literatures*. València: Institució Alfons el Magnànim, 1985. Imprès.

ROCA RICART, R. “Bernat Guillem Català de Valeriola i el seu Dietari (1568-1607)”. *Miscel·lània Germà Colón*, 7. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997. Imprès.

Salvá, Pedro, ed. *Cancionero de la Academia de los Nocturnos de Valencia*. València: Imprenta de Ferrer de Orga, 1869. Imprès.

- *Cancionero de la Academia de los Nocturnos de Valencia*. València. Imprenta de Francisco Vives Mora, 1905. Imprès.

Ximeno, Vicent. *Escritores del Reyno de Valencia*, vols I i II. València: Josep Estevan Dolz, 1747-1749. Imprès.

Recebido para publicação em 20-08-14; aceito em 20-09-14